

Waldenström, Daniel, 2024. *Superrika och jämlika: Hur kapital och ägande lyfter alla*. Stockholm: Mondial.

Anmälan av Anne-Marie Pålsson

Hur ska förmögenhetsklyftorna bäst förstås? Med abstrakta mått som gini-koefficienten eller kanske med siffror på hur mycket en viss grupp äger av hushållens samlade förmögenhet? Sådana mått säger självfallet något men förmår inte att på djupet beskriva den dramatik som finns i fördelningen av förmögenheterna. Då är följande liknelse berättad på en vetenskaplig konferens om hushållens förmögenheter för drygt 30 år sedan effektivare. Ungefär så här lät det:

Föreställ dig att du sitter på en läktare med uppgift att inspektera landets invånare som ställts i kö och rangordnats efter sin förmögenhet. Fattigast först och rikast sist och varje individ har tilldelats en längd som motsvarar hans förmögenhet – 1 meter per ägd miljon. Med 6 miljoner individer bildas på så sätt en 600 mil lång kö som det tar 50 dygn för att ringla förbi läktaren givet att individerna placerats med en meters mellanrum och vandrar med en takt av 5 km/tim.

De första 15 dygnen ser du inget alls. Veckan därefter har de förbipasserande antagit storleken av ett kryp med några millimeters höjd för att efter ytterligare en vecka vuxit några centimeter. Efter 40 dygn har den förbipasserande individen en ettåringens storlek och efter 45 dygn en basketspelares. Sedan går det fort. När tio minuter återstår är den förbipasserande lika hög som Sveriges högsta byggnad och den som kommer allra sist är lika hög som tre Mount Everest staplade på varandra.

Siffrorna är inte exakta ty tillförlitlig statistik över alla individers alla tillgångar och skulder saknas, men de stämmer i grova drag. Historiens syfte är inte heller att ge en exakt bild av läget utan att på ett bildligt sätt beskriva en svårfångad storhet – fördelningen av hushållens förmögenheter. Den är som synes extrem. En stor andel av befolkningen saknar tillgångar medan några få förfogar över ofattbara rikedomar. Skulle situationen såsom den gestaltade sig för 30 år sedan översättas till dagens skulle åskådarna fortfarande tvingas vänta några veckor för att kunna se något alls, personer av mänsklig storlek skulle hamna

i blickfånget lite tidigare och den rikaste individens längd skulle nu mätas till minst 20 Mount Everest staplade på varandra.

Liknelsen baserar sig på de absoluta förmögenhetsskillnaderna och inte på de relativa som forskningen på detta område oftast bygger på. Fördelen med de absoluta är dock att de bättre än de relativa klargör den underliggande dynamiken i förmögenhetsbildningen. Om låt säga individ A förfogar över 3 miljoner kronor och B 3 miljarder kommer en fördubbling av bådas förmögenheter inte att ändra det inbördes relativa förhållandet. B är fortfarande 1000 gånger rikare än A. I absoluta termer har däremot skillnaden mellan A och B ökat från 2,97 till 5,94 miljarder.

I vad mån dessa skillnader är problematiska tas inte upp i Daniel Waldenströms (fortsättningsvis DW) bok *Superrika och jämlika* utan dess syfte begränsas till att beskriva hushållens förmögenheter: dess beståndsdelar, utveckling och fördelning sedan 1900-talets inledning. Det är en svindlande resa DW tar ut läsaren på och det är mycket som avhandlas på bokens drygt 250 sidor. Situationen för olika samhällsgrupper jämförs och den ger i allt väsentligt de förväntade resultaten. Män är rikare än kvinnor, äldre rikare än unga och etnisk bakgrund har viss men bara begränsad betydelse. Även om perspektivet huvudsakligen är svenskt görs också internationella utblickar mot några jämförbara länder och DW finner där vid lag att utvecklingen är likartad den i Sverige.

Också frågan om hur förmögenheterna genererats behandlas och analysen visar att den viktigaste faktorn här är storleken på och inriktningen av hushållens sparande även om värdetillväxt och arv också är betydelsefulla för utvecklingen. Utvikningar som betydelsen av skatteflykt tas upp men i förhållandevis extensiva termer.

I detta avseende kan *Superrika och jämlika* ses som ett viktigt bidrag till folkbildningen i det att den hjälper oss att få insikter om förmögenheters roll i ekonomin. Men den som läser boken noga finner snabbt att den väl så mycket är ett inlägg i den debatt om förmögenhetsklyftor som den franske ekonomen Thomas Piketty gav upphov till med sin bok *Kapitalet i det tjugoförsta århundradet* (2015). Pikettys tes är att det i det kapitalistiska ekonomiska systemet finns en inbyggd strävan att ackumulera kapital och att den leder till en ständigt ökad koncentration av förmögenheter. Bara krig, revolution eller progressiv beskattning av kapital och kapitalinkomster kan hindra effekten av denna självgenererande kraft enligt Piketty.

DW vänder sig mot detta synsätt i det att han menar att kapitalismen tvärtom gjort alla rikare – den genomsnittlige svenskens förmögenhet har tredubblats sedan år 2000 och tiudubblats sedan 1945 i reala termer – och klyftorna mindre. 1900 förfogade de 10 procenten rikaste över ett kapital som var 4 gånger större än det som resterande 90 procenten ägde. 2010 ägde däremot de 90 procenten fattigaste dubbelt så mycket som de 10 procenten rikaste.

Denna utjämning som pågått sedan början av 1900-talet är anmärkningsvärd men inte, enligt DW, resultatet av två världskrig eller en konfiskatorisk beskattning utan en följd av det kapitaliska systemets dynamik. När ny teknik, nya marknader mm tillåts få genomslag uppstår nya affärsmöjligheter och nytt kapital skapas i händerna på de som kan tillämpa de nya kommersiella möjligheterna rätt. Den är också ett resultat av den förda politiken. Satsningen på utbildning och förbättrade arbetsmarknadsvillkor har bidragit till att öka produktiviteten, inkomsterna och i förlängningen hushållens förmögenheter. Investeringar i eget boende och pensioner har uppmuntrats vilket lett till att hushållens förmögenheter blivit mera ”demokratiska” för att använda DWs terminologi. Idag består 75 procent av hushållens förmögenheter av bostads- och pensionskapital. Motsvarande siffra år 1900 var 25 procent. Då dominerade istället tillgångar länkade till jord och företag.

Det är en ambitiös bok DW skrivit med mer än 200 fotnötter, närmare 300 referenser och mängder av figurer och tabeller. Det populärvetenskapliga anslaget gör dock att framställningen ibland är svår att följa. Istället för att i kortfattade ordalag beskriva en viss komplikation, definiera ett begrepp m m hänvisas läsaren ofta i fotnötter till forskning på området. Svåra frågor undviks och möjligheten till alternativa tolkningar utnyttjas inte. Boken hade vunnit på om DW sökt bringa klarhet i de svårigheter forskning på detta område möter eller i vart fall kommenterat dem. Detta särskilt då DW gör anspråk på att förmedla en helt ny bild av hushållens förmögenheter.

Exempel på en sådan fråga är vilka tillgångar som ska räknas in bland hushållens förmögenheter och därmed ingå i beräkningarna. Vanligt är att bara disponibla tillgångar – sådana som kan säljas och belånas – inkluderas. Till denna kategori räknas inte tjänstepensioner. Förutom att de inte är åtkomliga på samma sätt som disponibla tillgångar är de också för det mesta mycket svåra att värdera. DW har dock valt att inkludera tjänstepensioner i sina beräkningar men utan att ge en exakt definition av vari detta tillgångsslag består. Olika begrepp används växelvis vilket gör framställningen förvirrande för läsaren. Då tjänstepensionerna utgör en stor del av hushållens tillgångar hade det varit intressant att få veta om denna breddning av förmögenhetsbegreppet påverkar bokens slutsatser om ökad rikedom och minskade klyftor.

En annan viktig fråga gäller vilka statistiska begrepp som bäst speglar verkligheten. För att visa att svensken blivit rikare använder DW måttet genomsnittlig förmögenhet. Men måttet genomsnitt är mindre lyckat i sammanhanget då fördelningen av förmögenheter är extrem. Bara en måttlig procentuell ökning i toppen kan leda en fullt synlig ökning av genomsnittet utan att de breda befolkningsgrupperna erfarit någon förändring alls. För att bättre spegla den faktiska utvecklingen hade det varit bättre om genomsnittsförmögenheten ersätts av eller i vart fall kompletteras med medianförmögenheten, ty den visar vad som händer i mitten av befolkningen.

Slutsatsen att klyftorna minskat grundas på observationen att de 10 procent rikaste individernas andel av den samlade förmögenheten fallit kraftigt sedan 1900. Men är indelningen i 10 respektive 90 procent ett resultat av begränsningar i tillgängliga data eller är det den indelning som ger den mest rättvisande bilden av den faktiska fördelningen? Frågan förtjänar uppmärksamhet då många med all rätt reagerar över att 90 procent av svenskarna klassificeras som tillhörande den fattigaste gruppen. Är gruppen fattiga inte mindre än så? Skulle därför inte en annan indelning kunnat ge ett annat resultat? Svaret på den frågan ger faktiskt DW själv ty han visar att den rikaste hundradelens andel av de totala förmögenheterna ökat sedan 1980. Än mer framträdande är utvecklingen för den rikaste tiotusendedelen, eller de superrika 800 individerna, som fått se sin andel fördubblas. Detta samtidigt som att halva befolkningen inte redovisar någon förmögenhet alls. Detta noteras i förbifarten men DW nöjer sig med att konstatera att denna andel varit stabil över tiden och jämförbar med den i andra länder. Därtill noterar DW helt korrekt att många av de allra fattigaste inte är fattiga i egentlig mening utan unga personer som inte hunnit bygga upp något kapital eller personer som frivilligt valt att "leva hand ur mun" och förlita sig på de offentliga trygghetssystemen. Frågan kvarstår dock om det i gruppen fattiga också finns verklig fattigdom dvs. personer som vare sig har förmåga eller kraft att förbättra sina ekonomiska villkor och hur stor den i så fall är. En diskussion av hur valet av mått påverkar slutsatsen hade alltså varit välkommen.

Sambandet mellan makt och rikedom tangerar DW vid ett flertal tillfällen. Redan i det inledande kapitlet konstaterar han att "rika medborgare får [...] ett oproportionerligt stort inflytande på den ekonomiska och politiska agendan" (s. 33). Påpekandet är intressant men utvecklas inte vidare av DW, oklart varför ty förutom kontrollen över företag kan den kapitalstarke också påverka lagstiftningen och tillämpningen av den. Den med ett stort kapital kan köpa de bästa juristerna och därmed öka chansen att gå segrande ur rättsliga processer. Samma sak gäller möjligheten att få till stånd en lagstiftning som passar de egna behoven. Politisk påtryckning – lobbyism – förekommer överallt och det säger sig själv att påverkansmöjligheter är större med ett stort kapital än ett litet. Att gå segrande ur en valkampanj kräver också betydande ekonomiska resurser och den som bidrar med detta kan räkna med att bli belönad på något sätt.

Längre fram i boken konstaterar DW: "Idag har ägandet demokratiserats, vilket innebär att det är vanligt folk som äger de bostäder och pensionsfonder som utgör tre fjärdedelar av allt ägande" (s. 257). Denna ståndpunkt kan tas som intäkt för att DW inte ser sambandet mellan makt och rikedom som problematiskt alternativt som övergående och ett som minskar i takt med att det demokratiska ägandet breder ut sig. Men pensionskapital ger lika lite som andelar i aktiefonder ägaren något inflytande i samhället. De rättigheter som är knutna till direktägda aktier (delta på bolagsstämma m.m.) kan inte enligt

gällande lag utövas av innehavaren av fondandelen eller pensionskapitalet utan utövas av det företag som förvaltar kapitalet.

Många upprörs över förmögenhetsklyftorna. Ser dem som orättvisa och som ett potentiellt hot mot demokratin då rikedom kan urholka grundfundamentet om likhet inför lagen och principen om att förtjänst och skicklighet vid tillsättandet av befattningar. Andra, och i den gruppen ingår DW, uppfattar kritiken som överdriven och menar att det i ett dynamiskt samhälle alltid uppstår skillnader och är naturligt att så sker. Vissa tar risker andra inte. Några lyckas andra inte. De som lyckas skapar förmögenheter men utan skyddande skatteregler finns det inte garanti för att de som var rika förr alltid kommer att vara det. Med detta synsätt är istället möjligheten att skapa sig en förmögenhet en viktig drivkraft för entreprenörer att bygga och utveckla företag till glädje för ofta många fler än entreprenören själv.

* * *

I boken *Superrika och jämlika – Hur kapital och ägande lyfter alla* redovisar DW de viktigaste uppdateringarna i den senaste forskningslitteraturen. Han ser sin berättelse som omvälvande i det att han ”bygger en ny historisk syntes om sambandet mellan förmögenheter och ojämnheter genom historien i Sverige och övriga västvärlden”. Otvivelaktigt har DW bidragit till att öka kunskapen om hushållens förmögenheter men jag ställer mig tveksam till om han lyckats att visa det underrubriken lovade, nämligen hur kapital och ägande lyfter alla. Att det lyft många får anses som redovisat men att det lyft alla återstår att bevisa.

Bokens avslutande kapitel med råd till beslutsfattarna om vilken politik som bäst främjar kapitalbildningen kan lätt uppfattas som blott ett inlägg i den aktuella partipolitiska debatten. Det är exempelvis oklart på vad sätt en satsning på ägarlägenheter stimulerar kapitalbildningen mer än en satsning på bostadsrätter. Det hade varit intressantare om denna del istället innehållit reflexioner över vart den förda politiken tar oss. Vilket samhälle vi är på väg mot givet att den nuvarande trenden med allt fler superrika och allt rikare superrika fortsätter. För det är faktiskt det som DWs analys visar. Noterbart är att denna trend tog fart i början av 1980-talet när marknadsekonomin och globaliseringen slog igenom på bred front. Så de faktorer – politik och marknad – som sagts ha bidragit till att minska klyftorna fram till början av 1980-talet synes ha bidragit till att öka dem därefter. Om detta hade gärna DW kunnat fundera mera.